

LIMBAJ BISERICESC SAU STIL RELIGIOS?

MARCU MIHAIL DELEANU

Cuvinte-cheie: *stil religios, limbaj bisericesc, slavonisme, neologisme*

1. În aceste rânduri din volumul de cinstire a Î. P. S. Nicolae, Mitropolitul Banatului, nu vom relua cele scrise cândva despre **stilul religios** al limbii române literare. Explicam atunci („Limbă și literatură”, II, 1997) motivele pentru care ar fi de preferat denumirea **stil** în loc de **limbaj** și de ce nu a fost remarcat acest stil înainte de 1989. Reamintesc însă că sintagma **stil religios**, fără a fi numită ca atare, era subînțeleasă într-un studiu al Lidiei Sfirlea (publicat în 1972) despre *delimitarea stilurilor literare românești* pe baza cercetării *Bibliei* în comparație cu texte beletristice, științifice și juridice. Despre *stilul cărților religioase* românești din secolele XVI-XVII scrisese și D. Macrea. *Stilul religios* al limbii române literare este recunoscut, după 1990, de Dumitru Irimia (*Introducere în stilistică*, 1999, p.66) și de Rodica Zafiu (*Diversitatea stilistică în româna actuală*, 2001, *passim*).

2. **Limajul bisericesc**, despre care a scris Gheorghe Chivu, este numit **limbaj liturgic** de Maria Ivăniș Frențiu (*Aspecte ale limbajului liturgic românesc*, 2013). Un element comun celor doi cercetători este scoaterea comunicării (scrise, orale) cu mesaj religios din sistemul stilurilor limbii române literare. Gheorghe Chivu, citat de Maria Ivăniș Frențiu (la p.14), susține că limbajul bisericesc este mai mult decât *un simplu stil* al românei literare actuale (*prin definiție laică*). El constituie „o variantă funcțională paralelă și echivalentă cu ceea ce am putea numi *limbajul laic* (s.a.) [...] Varianta literară religioasă reflectă dimensiunea spirituală a culturii noastre”.

2.1. Opiniile autorilor citați converg spre ideea că variantele diastratice ale limbii naționale, *limbajul popular* și *limba literară*, au, fiecare, o variantă *laică* și o variantă *religioasă*. Maria Ivăniș Frențiu subliniază „existența, în arhitectura limbii române, a variantei literare religioase, paralelă cu cea laică” (p.9). O constatare asemănătoare făcuse Ion Nicola în articolul *Limba noastră bisericească*: aceasta are „un caracter deosebit de cea vorbită și literară *laică* (s.n.)” (în „Mitropolia Banatului”, 1965, nr. 7-9, p. 605). Despre limba română ca *limbă de cult* scrisese, cu un an înainte, Petru Bogdan, sub același titlu: *Limba noastră bisericească* (în „Mitropolia Banatului”, 1964, nr. 9-10, p. 547-561), iar sintagma *limbaj liturgic* apare la *Poșta redacției* din „Altarul Banatului”, 1990, nr. 11-12, p. 138.

2.2. Variantei limbii române numite *limbajul bisericesc* îi corespunde, în opinia Mariei Ivăniș Frențiu, o **funcție liturgică** a limbii (p.24, 36). La Rodica Zafiu este numită **funcție religioasă**, sintagmă mai potrivită de vreme ce *limbajul liturgic* este, la Maria Ivăniș Frențiu (p.17), o variantă a *limbajului religios*. Mergând pe această cale, apare însă întrebarea dacă nu se poate vorbi de o funcție... matematică a limbii și, de ce nu, de limba română a lui Sadoveanu, a lui Eminescu? Iorgu Iordan a scris despre *Limba lui Creangă* și despre *Limba „eroilor” lui Caragiale*.

2.3. Înainte de 1989 cercetarea lingvistică a textelor religioase făcea parte din underground-ul stilisticii funcționale și literare, ascunsă sub titluri care mascau, nu din vina autorilor, adevăratul scop al acestora. După 1990 textele religioase au devenit un teren fertil pentru cercetarea filologilor, cu rezultate notabile în stilistica lingvistică și în cea literară.

2.4. Sintagma **limbaj bisericesc**, frecventă în studii din ultimele două decenii, continuă, semantic și conceptual, mai vechea formulare *limba cărților bisericești* a lui Onisifor Ghibu (*Limba nouălor cărți bisericești*, Sibiu, 1906) și a lui S. G. Vârgolici (*Reforma limbei din cărțile bisericești*, în „Convorbiri literare”, 1877, nr. 11, p.433-441).

3. În continuare, ne vom ocupa doar de acest articol al cunoscutului junimist ieșean care aduce în discuție câteva aspecte ale preocupărilor din epocă pentru stilul cărților bisericești în contextul consolidării variantelor funcționale ale limbii literare: **a.** continuarea procesului de românizare (Maiorescu spune: *simțul naționalității* în

limbă) a limbii cărților bisericești prin renunțarea la slavonismele care puteau fi înlocuite, chestiune în care s-au pronunțat și bănătenii C.D. Loga, Eftimie Murgu, Simeon Manguica; **b.** evitarea neologismelor romanice și latiniste dacă există în limbă un cuvânt vechi de origine latină. Din articolul lui Vârgolici se vede că bătălia împotriva preluării fără teme a neologismelor în limba română a fost dusă, la „Convorbiri literare”, nu doar de Titu Maiorescu.

3.1. S.G. Vârgolici deplânge încercarea episcopului Melchisedec al Dunării de Jos de a înnoi limba cărților de cult mai mult decât o făcuse mitropolitul Veniamin Costache începând cu 1818. În vremea și prin osteneala acestuia, *blagoslovenie* a fost înlocuit cu *binecuvântare*, sinonime citate și de Maiorescu, adăugând: *precistă* devine *preacurată*, iar *blagoveștenie* devine *bunavestire*. În studiul despre neologisme din 1881, Maiorescu notase termeni din limba veche înlocuiți de neologisme, fără a observa însă că în scrierile bisericești s-au păstrat *îmbelșugare* pentru „abundență”, *jertfă* „sacrificiu”, *a nădăjdui* „a spera”. În acest registru semantico-stilistic adăugăm că *mustrare de cuget* este mai potrivit contextului comunicațional religios decât *proces de conștiință*.

3.2. *Oratoriul* episcopului Melchisedec, de care se ocupă Vârgolici, îl nemulțumise și pe Titu Maiorescu. Pentru început, Vârgolici se referă la două tipărituri ale episcopului locțiitor de Buzău, Dionisie, care ilustreau „calea ce trebuie a urma în deslușirea cărților bisericești și în *curățirea* limbei bisericești *de vorbele slavone care pot fi scoase fără neajuns* (s.n.), ca unele care n-au dobândit încă împământenirea deplină sau se pot înlocui cu altele curat românești și înțelese de popor”. Sunt remarcate, de Vârgolici, *binecuvântare* pentru „blagoslovenie” și *mărire* pentru „slavă”.

3.3. Vârgolici constată că episcopul Dunării de Jos (fără a-l numi) a tradus/ înlocuit cu neologisme nepotrivite cuvinte înstăpânite în limba cărților bisericești, precum *Psaltirea* din 1817 de la mănăstirea Neamț, spre exemplu. Lucrarea lui Melchisedec a avut scopul, după cum însuși mărturisea, de „a traduce rugăciunile *într-o limbă* pre cât s-a putut *mai cultă* [...], a înlătura pleonasmurile inutile, *arhaismii* (s.n.) neestetici și barbari”. Vârgolici respinge pe „glorie” în loc de *mărire*, *slavă*, „plinitate” în loc de *plinire*, „creatorul”

pentru *făcătorul*, „dreptate” pentru *milostenie*, *îndurare*. Secvența *Toată firea îngerească s-a minunat* a devenit, în *Oratoriul* lui Melchisedec, „Toată estimea îngerilor a admirat...”. Din așezarea în paralel a rugăciunii *Rânduiala împărțășirii*, a lui Vasile cel Mare, așa cum e scrisă în *Ceaslovul* tipărit la Neamț în 1874, cu textul din *Oratoriul* lui Melchisedec, rezultă modificările făcute de acesta împotriva normelor din limba cărților bisericești: „Fiile compurure-fiitoriu și confără-început al Tatălui”, scrie Melchisedec pentru: *Fiul Tatălui celui fără de început*; „te-ai investit în corp” = *te-ai îmbrăcat în trup*; „firea noastră cea coruptă de păcat” = *cea stricată de păcat*; „pleacă urechea ta mie” = *către mine*; „demn” = *vrednic*; „convertirea mea” = *întoarcerea mea*; „plăzmuirea” = *făptura*; „nedemn” = *nevrednic*; „netrebnicind icoana ta” = *spurcând chipul tău*; „îndrăznind la nemăsurata misericordie a ta” = *nădăjduindu-mă spre milostivirea ta fără număr*; „Pângăriciunea corpului și a duhului” = *spurcăciunea trupului și a sufletului* ș.a.

3.4. Față de asemenea încercări nepotrivite cărților bisericești, Vârgolici optează pentru „curăția, simplicitatea și limpezeala limbii [...] mersul firesc și nesilnic al frazei din Ceaslov”. Salvarea limbii din cărțile bisericești, păstrarea specificului conceptual și semantic pot fi asigurate și de preoți, prin instruirea lor seminarială în acest spirit, scria Vârgolici. Aceste imperative sunt valabile și pentru vremea noastră, când auzim, de la amvon, termenii „activitate” pentru *lucrare*, „program” pentru *rânduială*, „a deceda” pentru *a răposa*. Vârgolici continuă seria neologismelor citând din glosarul care însoțea *Oratoriul* lui Melchisedec: *abil*, *abstinență*, *acceptabil*, *enormitate*, *fermitate*, *implorare*, *plagă*, *sobru*, *violență* etc. El recunoaște că sunt „împrejurări când primirea cuvintelor nouă este neapărată” dacă nu avem în limbă termeni pentru noțiuni noi din știință, tehnică, artă. Însă o *limbă cultă* cum este cea din *Oratoriul* lui Melchisedec nu era un mijloc potrivit pentru a chema poporul „la vechea credință și cucernicie”, *căzute* și în acele zile.

3.5. Ecouri ale preocupărilor de folosire cumpătată a neologismelor s-au făcut auzite și în Banatul acelor ani. În studiul *Unele ingerințe stricăcioase limbei* („Foaia diecesană”, 1891, nr. 38, 39, 40), Gherasim Sârb recomanda *inteligenței* române, prin care

înțelegea și clerul, „să folosească neologismele *de proveniență latină* atât în vorbire, cât și în scriere, *numai atunci când pentru anumite noțiuni lipsesc în limbă cuvinte* (s.n.) încetățenite de mai nainte”. De unde se vede că revista „Convorbiri literare” și scrierile lui Titu Maiorescu erau citite la Caransebeș, eparhie în care păstorise unchiul său, episcopul Ioan Popasu.

Bibliografie

- Chivu, Gheorghe, *O variantă ignorată a românei literare moderne – limbajul bisericesc*, „Limba română”, XLIV, 1995, nr. 9-12.
- Chivu, Gheorghe, *Civilizație și cultură. Considerații asupra limbajului bisericesc actual*, în *Conferințele Academiei Române*, 1997.
- Deleanu, Marcu Mihail, *Stilul religios al limbii române literare*, „Limbă și literatură”, 1997, vol. II, p. 28-39.
- Frențiu, Maria Ivăniș, *Aspecte ale limbajului liturgic românesc*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2013.
- Ghibu, Onisifor, *Limba nouălor cărți bisericești*, Sibiu, 1906.
- Irimia, Dumitru, *Introducere în stilistică*, Editura Polirom, Iași, 1999.
- Macrea D., *Probleme de lingvistică română*, Editura Științifică, București, 1961.
- Nicola, Ion, *Limba noastră bisericească*, „Mitropolia Banatului”, 1965, nr. 7-9.
- Sârb, Gherasim, *Unele ingerințe stricicioase limbei*, „Foaia diecesană”, 1891, nr. 38, 39, 40.
- Sfîrlea, Lidia, *Contribuții la delimitarea stilurilor literare românești*, în *Studii de limbă literară și filologie*, vol. II, Editura Academiei, 1972, p. 145-206.
- Vărgolici, S. G., *Reforma limbei din cărțile bisericești*, „Convorbiri literare”, 1877, nr. 11, p. 433-441.
- Zafiu, Rodica, *Diversitatea stilistică în româna actuală*, Editura Universității București, 2001.

CHURCH LANGUAGE OR RELIGIOUS LANGUAGE STYLE?

(Abstract)

Key words: *religious language style, church language, Slavonic terms, neologisms*

The author reiterates and supports the notion of *religious style* of literary Romanian, unlike other researchers who opt for the notion of *church language*. In the second part of the paper, it is discussed an article by S. G. Vărgolici (1877) about the moderate use of neologisms in religious books language.